

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**“ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ СТАНДАРТЛАРИГА
ЎТИШ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАНИ ЎЗБЕКИСТОНДА
ҚўЛЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”**

**мавзусидаги
халқаро илмий - амалий анжуман
мақолалар тўплами**

ТОШКЕНТ – “ИҚТИСОДИЁТ” 2022

Иккинчи йўналиш аудиторлик текширувини амалга оширишда аудитор ёрдамчиси, аудитор, бош аудитор томонидан бажарилган ишларни назорат қилиш варағини (картасини) ишлаб чиқиш ҳисобланади

Учинчи йўналиш аудиторлик ҳисоботини режа ва дастурда белгиланган ҳар бир ходимнинг бажарадиган вазифасига қараб, маълум кетма-кетликда тузилиши масаласи ҳисобланади.

Тўртинчи йўналиш таҳлилий амалларни такомиллаштириш ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонун. Тошкент ш., 2021 йил 25 февраль, ЎРҚ-677-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 29.12.2020 й.
3. Дусмуратов Р.Д. Аудиторлик фаолияти: назария, услубиёт ва амалиёт: монография. -Т: Молия нашриёти, 2017. -276 б.
4. Сатторов А.Х. Европа мамлакатларида аудиторлик фаолиятини ўрганиш тажрибаси. //“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2020 yil
5. Суворов А.В. Финансовая отчетность по МСФО // Аудит и налогообложение. 2019. № 1. С. 31–37.

Янгибоев С.

Мустақил тадқиқотчи, ТДИУ

Ўзбекистон иқтисодиётини аграр секторга жалб қилинган инвестицияларнинг соҳадаги роли ва аҳамияти

Аннотация. Ушбу мақолада ҳудудлар иқтисодий ўсиши ва унга қишлоқ хўжалиги иқтисодий ривожланишининг таъсири. Хорижий инвестицияларни республика иқтисодиётига жалб этиш учун зарурий шарт-шароитлар яратиш. Қишлоқ хўжалигида ялпи қўшилган қиймат ўсишига технологик тараққиёт. Капитал қўйилмаларнинг саноат иқтисодиётига таъсири, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида фаол инвестицион сиёсат.

Калит сўзлар: Ҳудудлар иқтисодиёти, инвестицион жозибадорлик, хорижий инвестицияларни қишлоқ хўжалигига жалб қилиш, соф фойда, ишлаб чиқариш функцияси, иқтисодий самарадорлигини баҳолаш.

Ўзбекистон иқтисодиётини жадал ривожлантириш ва ишлаб чиқаришда инновацияларни жорий қилиш ҳамда иқтисодиётда макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлашда инвестициялар, шу жумладан, хорижий инвестициялар беқиёс ўрин тутди. Инвестицияларга бўлган эътиборнинг кучайиши бугунги кунга келиб, мамлакатимиздаги инвестицион фаолиятнинг ривожлантирилишига олиб келди. Бу борада эришилган аниқ ютуқ ва муваффақиятларнинг кенг ва атрофлича таҳлили, шу асосдаги муҳим амалий хулосалар, келгусида эътибор қаратишимиз лозим бўлган энг долзарб масалалар орасида мамлакатимиз

тараққийетининг устувор йўналишлари ва ривожланиш дастурларини белгилашда, албатта, асосий эътибор хорижий инвестицияларга қаратилаётганлигини таъкидлаш керак.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида: “Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция – бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юраги, десак, муболаға бўлмайди. Биз фақат инвестицияларни фаол жалб қилиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ҳисобидан иқтисодиётимизни жадал ривожлантиришга эришамиз. Иқтисодиётдаги ижобий натижалар эса ижтимоий соҳада тўпланиб қолган муаммоларни тизимли ҳал этиш имконини яратади. Бунини ҳаммамиз чуқур тушуниб олишимиз ва ишимизни шу асосда ташкил этишимиз шарт. Хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш учун мамлакатимизнинг инвестиция салоҳиятини тўла намоён этиш чораларини кўришимиз кундалик ҳаётимиздан жой олган энг долзарб масалалардан бири бўлмоғи лозим” [1], деб таъкидлаб, хорижий инвестицияларнинг иқтисодиётни ривожлантиришдаги ғоят муҳим аҳамиятини ва уни жалб қилишнинг долзарблигини эътироф этади.

Жаҳон ҳамжамиятида глобализация жараёни кечмоқда. Глобализация жараёнига қўшилиш бу дунёнинг етакчи давлатлари билан ҳамкорликда бўлиш, иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий соҳадаги давлат сиёсатининг ўзаро манфаатли асосда бу давлатлар сиёсатига мос келишидир. Шу нуқтаи-назардан Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти олдида бугунги кунда ўзининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси, дунё харитасида географик жойланиши, табиий ресурсларининг таркиби ва захираси, ҳукумат олиб бораётган инвестиция сиёсати ва бошқалар билан муҳим роль ўйнайди. Бу эса, ўз навбатида, хорижий инвестицияларнинг кириб келиши учун қулай инвестиция муҳити барпо этиш заруриятини кўрсатади.

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси, инвестиция фаоллигининг ўсиш суръатлари инвестиция муҳитига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Хорижий инвестицияларни республика иқтисодиётига жалб этиш учун зарурий шарт-шароитлар яратилиши муҳимдир, у, қачонки, қайси мамлакатда иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва ҳуқуқий шарт-шароитлар мавжуд (ижобий) бўлсагина ўша давлат иқтисодиётига қўйилиши мумкин [2]. Инвестиция муҳитининг жозибадорлиги хорижий инвестициялар оқимини кўпайтиришнинг муҳим омили ҳисобланади. Ўз навбатида, инвестиция муҳити ўзи нима? Унинг жозибадорлиги нималарга боғлиқ? Инвестиция муҳитига қандай таъриф бериш мумкин? Қолаверса, инвестиция муҳитига қандай омиллар таъсир кўрсатади? каби саволларнинг туғилиши, табиийдир.

Иқтисодчи-олимлардан А.Вахабов, Ш.Хажибакиев, Н.Муминовлар инвестиция муҳити тўғрисида қуйидагиларни таъкидлаб ўтадилар: “Инвестиция муҳити – бу хорижий капитал қўйилмаларининг қалтислик даражасини ва улардан мамлакатда самарали фойдаланиш имкониятларини олдиндан белгилайдиган иқтисодий, сиёсий, юридик ва ижтимоий омиллар

йиғиндисидир. Инвестиция муҳити комплекс, кўпқиррали тушунча бўлиб, миллий қонунчилик, иқтисодий шарт-шароитлар (инқироз, ўсиш, стагнация), божхона режими, валюта сиёсати, иқтисодий ўсиш суръатлари, инфляция суръатлари, валюта курсининг барқарорлиги, ташқи қарздорлик даражаси каби кўрсаткичларга эга” [3]. Шунингдек, мамлакатдаги инвестиция жараёнларига таъсир кўрсатувчи иқтисодий, сиёсий, меъёрий-ҳукукий, ижтимоий ва бошқа шарт-шароитлар мажмуи инвестиция муҳитини англатади.

Шу билан бир қаторда ҳозирги кунда долзарб муамолардан бири озиқ-овқат ҳафсизлиги нуқтайи назаридан қишлоқ хўжалигига инвестиция кириши глобал қашшоқлик ва очликни камайтиришга йўналтирилган барқарор қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги соҳасининг барча соҳаларини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш учун давлат томонидан ташқи инвестициялар молиявий кўмаги зарурдир.

Бироқ, инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш бўйича кўплаб илмий наشرларга қарамасдан, қишлоқ хўжалиги фаолиятининг замонавий шароитларига методик тавсияларни мослаштириш билан боғлиқ муаммоларнинг ажралмас жиҳатлари сақланиб қолмоқда. Кўпгина амалий масалалар ҳали назарий ечимни ёки амалий такомиллаштиришни талаб қилади. Бугунги кунга қадар инвестиция таъминоти ва аграр секторни ривожлантиришнинг барқарорлиги ўртасида изчил мувофиқликни ўрнатиш йўллари топиш муаммоли бўлиб қолмоқда. Бу ва бошқа муаммолар аграр секторнинг барқарор ривожланишини таъминлайдиган йўллар, шакллар ва усуллар асосида комплекс тадқиқотлар ўтказиш, иқтисодий муҳитнинг замонавий талабларини ҳисобга олган ҳолда унинг инвестиция фаоллигини ошириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Қишлоқ хўжалигининг ривожланиш барқарорлигига инвестицияларнинг таъсирини баҳолаш учун қишлоқ хўжалигида асосий фаолият соҳаларида иқтисодий ўсишни белгиловчи кўрсаткичлар тизимидан фойдаланиш таклиф этилади ва унинг активлари, даромадлари, савдо даромадлари ва меҳнат унумдорлигини таҳлил қилишни ўз ичига олади. Капитал қўйилмаларнинг саноат иқтисодиётига таъсирини акс эттирувчи ушбу кўрсаткичларнинг ўсиш суръатлари ўртасида қуйидаги алоқалар ўрнатилади:

$$T_{\Pi} > T_{\text{В}} > T_{\text{А}} > T_{\text{Т}} > 100\%,$$

шунга кўра, ўсиш даражаси: даромад, савдо даромадлари, активлар, аграр секторнинг бир ходимининг меҳнат унумдорлиги.

Юқоридаги нисбатдан келиб чиққан ҳолда, қишлоқ хўжалиги соҳасининг барқарор ривожланиши учун инвестицияларга асосланган ҳолда, сотишдан олинадиган фойда, унинг активларини ошириш орқали қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш ва сотиш ҳажмидан кўра тезроқ ўсиб бориши керак. Шу билан бирга, T_{Π} , $T_{\text{В}}$ ва $T_{\text{А}}$ саноатнинг жадал ривожланиши доирасида репродуктив жараёнларни таъминлаб, меҳнат унумдорлигини оширишдан устун бўлиши керак.

Юқоридаги кўрсаткичлар юқоридаги жараёнларнинг мекансал ва вақтинчалик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда аграр секторнинг ривожланиш моделини тўғри баҳолаш имконини беради. Шу асосда, таклиф

этилган тизимда кўрсаткичлар фақат кўриб чиқиладиган давр учун уларнинг ҳақиқий даражасини эмас, балки нормал (трендга мос) қийматдан четга чиқишни ҳам англатади. Муаммони ҳал қилиш учун турли хил параметрлардан фойдаланишга имкон беради вариацион статистика (расм. 1)

Расм 1. Қишлоқ хўжалиги соҳаси барқарорлигини комплекс таҳлил қилиш кўрсаткичлари

Танлов қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун барқарорликнинг асосий характеристикасини биргаликда тақдим этадиган учта кўрсаткичга берилиши керак: динамик кетма – кетлик (K_y) даражаларининг барқарорлиги коэффициенти, минимал ўзгарувчанликни акс эттиради; ўсиш барқарорлиги коэффициенти (Сpearman (K_p) даражасининг корреляцияси коэффициенти), бу маълум бир йўналишда бир қатор динамиканинг даражасини ўзгартиришнинг барқарорлигини баҳолашга имкон беради; барқарорлик коэффициенти (K_T) - трендни таҳлил қилиш учун динамик кетма-кетлик даражалари эмас, балки уларнинг динамикаси кўрсаткичлари.

Умумий шаклда динамик кетма-кетлик (K_y) даражаларининг барқарорлиги коэффициенти трендга нисбатан динамик кетма - кетликнинг ҳақиқий қийматларининг сапмалар ўлчовини тавсифлайди ва формула бўйича ҳисобланади

$$K_y(t)=1-V_y(t).$$

Қаерда $V_y(t) = \frac{S_y(t)}{\bar{y}}$ - нисбатан тебраниш; $S_y(t) = \sqrt{\frac{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}{n-p}}$ - мутлак

тебраниш; $\bar{y}$ -тадқиқот даврида ўртача кўрсаткич; y_i - i -йилнинг ҳақиқий даражаси; $\bar{y}_i$ - i -йил тренд даражаси; n - динамиклар сериясидаги даражалар сони (йиллар сони); p - тренд тенгламасида параметрлар сони (агар тренд текис бўлса, $p = 2$).

Энг тез-тез, тўғри тренд тўлиқ динамикаси трендини ифодалайди. $K_y(t)$ қанчалик баланд бўлса, трендга нисбатан динамик кетма-кетликнинг ўзгариши паст бўлади ва шунинг учун унинг барқарорлиги юқори бўлади. Динамик кетма-кетлик тенденциясини аниқлаш учун маълумотларни узоқ вақт давомида (камида 5 йил) ишлатиш керак, бу вақт давомида динамиканинг асосий йўналишидан кескин фарқлар бўлиши мумкин.

Ўсиш барқарорлиги коэффициенти (K_p) динамик кетма-кетлик даражаларидаги ўзгариш ўлчовларини уларнинг даражаларининг катталиги орқали кўрсатади ва шунинг учун маълум бир йўналишда (ўсиш ёки пасайиш) тенденциянинг барқарорлигини нисбатан аниқ тавсифлайди. Кўрсатилган кўрсаткични ҳисоблаш учун динамик кетма-кетликнинг кўрсаткичлари (даражалари) ортиб бораётган тартибда, яъни унвонга кўра ўрнатилади. Даражалар даражаси йиллар даражасига тўғри келади ва ҳар йили уларнинг фарқлари, шунингдек, формула бўйича фарқнинг квадрати ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалигини етиштиришдаги иқтисодий ўсиш асосан инвестиция ва инноватсион фаолият интенсивлиги, унинг йўналишлари ва натижалари билан белгиланади. Ўсишни таъминлаш учун қўшимча инвестицияларни жалб қилиш зарурлига, Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун энг самарали “ўсиш нуқталарини” танлаш ушбу қўшимча тадқиқотлар ўтказиш зарурлигини белгилаб берди.

Қишлоқ хўжалиги соҳасига инноватциялар ва инвестицияларнинг улкан оқими учун иқтисодий ва бошқа зарур шарт-шароитларни яратиш миллий сиёсатнинг бир қисми бўлган давлат аграр сиёсатнинг муҳим элементиدير.

Шуни таъкидлаш керакки, бошқа тармоқлар каби қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида фаол инвестицион сиёсатга йўналтирилган менежмент тизими самарадорлигини юксалтириш мураккаб вазифа бўлиб, унда белгиланган мақсадларга эришиш яхлит ишлаб чиқариш омилларини комплекс техник ва ижтимоий-иқтисодий баҳоламасдан ҳал етиб бўлмайди.

Шундай қилиб, ишлаб чиқариш функциялари ишлаб чиқариш ҳажмининг ошиши билан ишлаб чиқариш ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ҳар томонлама баҳолашга, шунингдек, уларнинг кутилаётган қийматлари асосида ишлаб чиқариш ҳажмини прогноз қилишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 29 декабрь № 271-272 (7229-7230) сони.

2. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион муҳит жозибadorлиги. Илмий-амалий қўлланма. –Тошкент:Baktria press,2017.-320 б.

3. Вахабов А.В., Хажобакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: «Молия», 2010. – Б. 153.
4. Воблая Ирина Николаевна “Особенности воспроизводства инвестиционной деятельности в региональном апк” 2017
5. Сурина И. В. Источники и объем инвестиций в производственные сферы АПК / И.В. Сурина // Экономика сел. хоз-ва России. - 2008. – № 11. - С. 60-65. (0,69 п.л.)
6. <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-uzbekistana/5218-investitsiya-loyihalarini-ishlab-chiqish-va-amalga-oshirish-bo-yicha-asosiy-vazifalar-belgilandi>
7. <http://lex.uz/docs/4336166?ONDATE=15.05.2019%2000>